

70 éves a város – „Hétszáz nap alatt város nőtt a kukoricaföldek helyén”

Írták: Buza Andrea, Keszi Tamás, Kronászt Margit és Nagyné Hodik Mónika

Bevezetés

A XX. század két, a világot a feje tetejére állító nagy háborúja után Dunapentelén is elérkezett 1945-ben a felszabadulás.

Még ebben az évben megalakult az Magyar Kommunista Párt (MKP) helyi szervezete, majd sorra a többi politikai párt: Nemzeti Parasztpárt (NPP), Szociáldemokrata Párt (SzDP) és Független Kisgazdapárt (FKGP).

1947-ben vezették be az I. hároméves tervet, mely az ország újjáépítésének meggyorsítását tűzte ki céljául. A község, ha nehézségek árán is, de lassan fejlődött, lakóinak száma elérte a 4100 főt.

1948-ra a demokratikus hatalom proletárdiktatúrává fejlődött, megalakult a Magyar Dolgozók Pártja (MDP). Az SzDP és MKP egyesülése után Dunapentelén létrejött az MDP helyi szervezete. Pentele már ekkor sem volt csendesnek mondható, építették a hatos útnak a falun átvezető szakaszát, készült a „százlábú híd” is, rengetegen dolgoztak itt. Kellett az új út az akkor még Mohácson épülő kombinát és a főváros között.

Országos és helyi szinten ezek után kezdődött meg a szocialista társadalom felépítése, 1950. január 1-el hirdették ki az első ötéves terv megindítását, melynek célja a szocialista ipar megteremtése és a nehézipar fejlesztése. Ennek a végrehajtására a MDP Központi Vezetősége határozatot hozott egy új vaskohászati kombinát és a hozzá kapcsolódó lakótelep felépítéséről.

Magyar Juliska, Koronás István és az új város terve

Mindebből nem sokat érzékelt Mohácson Koronás István, de nem értette a történéséket Dunapentelén Magyar Juliska sem.

István 25 éves fiatalember volt, értelmiségi családból származott, egyik nagyapja Baranya megye aljegyzője volt, szülei pedig arra törekedtek, hogy őt és lánytestvéreit is tiszteséggel felneveljék és kiházasítsák. Már csak négyen voltak testvérek, két fivére még az 1910-es évek közepén röviddel a születése után elhunyt. Egyik nővére 1945-ben Budapest ostromakor maradt ott; másik nővérével és két húgával még a szülői házban éltek. Ő maga lakatosnak tanult ki és a háború után fiatalemberként érdeklődéssel szemlélte az eseményeket. 1949 nyarán a földmunkák kezdetekor munkát vállalt Mohácson és a vasút kiépítésén és az utak korszerűsítésén dolgozott.

Magyar Juliska fiatalabb volt Istvánnál, 17 éves, kisiparos családból származott, apja és egyik nagyapja cipésként tevékenykedett Dunapentelén, ezért a faluban mindenki ismerte a családot. 1932-ben született, így a háború kitörésekor kisiskolás volt, öccse pedig még csecsemő, így szülei nagyon aggódtak a gyerekek ellátása miatt. Nagyon fiatal volt még a háború befejezésekor is, éppen betöltötte a 13. életévét, nem foglalkozott a politikával, csak egy kislány volt nehéz körülmények között, akinek szinte mindennap az öccsére kellett vigyáznia. A család érdeklődve figyelte a következő években az országos politikáról érkező híreket és futólag hallottak a mohácsi építkezésről is. Közben Juliska ifjú hölgygé cseperedett, otthon segített a házimunkában és testvére nevelésében, valamint módosabb családokhoz járt el takarítani a faluban.

Mindkét családhoz aggasztó hírek érkeztek az évtized vége felé: megromlott a jugoszláv-magyar viszony és az új kombinát nagyon közel volt a határhoz. Féltek egy újabb háború lehetőségétől, hiszen még az előzőt se heverték ki teljesen. A gyárépítéshez új helyszínre volt szükség. Ekkor merült fel újra Sióagárd neve, azonban ott rengeteg előkészítő munkára lett volna szükség. Bár még folyt a mohácsi munka, így István munkája sem szűnt meg, 1949 őszén megjelentek az első földmérők a dunapentelei határban, amit nagy érdeklődéssel kísérték a falusiak, Juliska is megfigyelte őket az öccsével és az édesanyjával.

1949. december 28-án aztán megérkezett a minisztertanácsi határozat mindkét településre: a határozat leállította a mohácsi munkálatokat és új építési helyszínnek a Dunapentele melletti fennsíkot jelölte ki. A családok élete teljesen felborult. István úgy döntött, hogy ha az

építkezés költözik, akkor neki sincs maradása, mindenképpen az új kombináttal összefonódva képzelte el a jövőjét. Juliska családja pedig aggódva figyelte a falu határában zajló kisajátításokat, amiknek következtében több ismerősük is elvesztette földjét, ami már hosszú évtizedek óta a családok birtokában volt.

1950-et vegyes érzésekkel fogadta a falu. Tudták, hogy valami új és remélhetőleg jobb van készülőben, de látták az okozott károkat is. Az építkezés koncepciója a mohácsihoz hasonló volt: vaskohászati kombinát és hozzákapcsolva egy 4000 lakásos lakótelep, melyet az első ötéves terv keretén belül kell felépíteni.

Épül a mohácsi vasmű

A világháború után az újjáépítés, a nehézipari beruházások növekedése újra napirendre tűzte egy új kohászati üzem létesítését. Több lehetséges helyszín is felmerült, míg végül a választás Mohácsra esett. Sok szempontot kellett figyelembe venni: a Duna és a pécsi, komlói szénbányák közelsége, a terület megfelelő mezőgazdasági jellege és a munkaerő átcsoportosíthatósága játszottak elsőbbséget. Ennek eredményeként a szóba jövő telepítési helyek közül Mohács mellett döntöttek. A szakértők szerint Mohács volt az ideális helyszín, a politikai állásfoglalás viszont azt kifogásolta, hogy túl közel van a déli határhoz. Ez fontos problémát jelentett, mivel 1948 nyarától egyre romlott Szovjetunió és Magyarország viszonya Jugoszláviával. A politikai vezetés egy esetleges támadástól tartott, azonban ekkor még a szakértői vélemény győzött és a helyszín változatlan maradt.

1949 tavaszán megindult a tervezőmunka. A kombinát megvalósításának levezénylésére létrehozták a Nehézipari Beruházási Nemzeti Vállalatot (NEB). Ezután megkezdődtek a kisajátítások, valamint az első talajmunkák. De egy ekkora beruházás megvalósításához a magyar szakembereknek nem volt meg a kellő tapasztalatuk, szovjet szakemberek segítségére volt szükség. 1949. július 26-án államközi szerződés született a Szovjet Kohászati és a Magyar Nehézipari Minisztériumok között, mely a tervezési és kivitelezési munkákkal kapcsolatos dolgokat rögzítette. A nyár folyamán még a mohácsi helyszín szerepelt, de ősszel már a megromlott magyar-jugoszláv viszony miatt győzött a politikai állásfoglalás, új előterjesztés született. A Minisztertanács végül 1949. december 28-án hozta meg határozatát, melyben a vasmű Dunapentelén történő felépítéséről döntött.

A mohácsi építkezéseket 1950 tavaszán állították le. A decemberi határozat után már csak állagvédelmi utómunkálatok zajlottak. Az építkezések során tíz lakóépület készült el, néhány üzemi épület, 4 km betonút, üzembe helyezték a szennyvízgyűjtő csatornát és a vízművet.

Érkezés a városba

Az előkészítő munkák elvégzése után 1950. április végén megérkeztek az első építők és kubikosok, május 2-án elkezdődött a város építése. Szinte hihetetlen volt az eléjük táruló látvány: ameddig a szem ellátott szántóföldek feküdtek, melyeknek a helyére álmodták a mérnökök az ország első szocialista városát. Mivel meg kellett könnyíteni az anyagszállítást, ezért a legelső munkálatok az ún. Sikló építésére irányultak, majd hamarosan felhúzták a felvonulási épületeket a Béke téren és a Radar környékén és munkásszállások céljából barakkokat kezdtek átadni.

István az első építő csoportokkal érkezett 1950 májusában, így szinte a kezdetektől tanúja volt az eseményeknek. Az utána érkezők már belecsöppentek abba a forgatagba, ami itt egyik napról a másikra létrejött: tucatszám érkeztek az emberek a zsúfolt, fapados vonatokkal az *új élet reményét, a lehetőségek hazáját* keresve a *bőség földjén*. Sokan azonban csalódtak: a vonat egy kis barakkállomás mellett tette le őket és szembe kerültek a sárral és kosszal borított betonozatlan utcákkal. Sokáig ez a látvány fogadta az érkező építőket, de a városba látogatókat és családtagokat is: pizok, barakkok és a félkész épületek körül nyüzsgő, de dolgozó tömeg. Voltak olyan munkások is, akik nem vállalták a barakkbeli tömegszállásokon való életet, ezért inkább a faluban néztek valamilyen albérlet után. István is ezek között volt: érkezése után rögtön valami kényelmesebb szállás után nézett és szerencséje is volt, mert az ófaluban, a Petőfi utca egyik házában épp akadt kiadó szoba elég jó áron. A szoba bérlete mellett ráadásul a háziak gyakran meghívták maguk közé vacsorára vagy egy-egy vasárnapi ebédre, mikor úgy döntött, hogy nem látogat haza. Szüksége is volt ezekre az alkalmakra, hiszen ritkán tudott hazamenni és nagyon hiányzott neki az édesanyja főztje, az otthon ízei, a főbérlo felesége pedig hasonlóan finomakat főzött.

Az építkezés kezdetekor a legelső szállások a faluban voltak, itt működött konyha és itt folyt az ügyintézés is. A bejárást különféle szállító eszközökkel (buszok, vonatok és platós autók) oldották meg. Amíg csak a lakótelep épült nem övezte nagy sajtóvízhang, az országos sajtóban a gyár építése váltott ki nagy reakciót.

Mivel a környékbeli településekről sokan jártak az építkezésre dolgozni az ügyes kezű cipész is könnyen munkához jutott, felesége és lánya pedig vízfordással egészítették ki jövedelmüket, miközben nagy érdeklődéssel figyelték az életükben bekövetkező hirtelen változásokat: ahol korábban kukoricaföldek terültek el, ott most barakkok emelkedtek; ahol

korábban szántó-vető embereket talált a látogató, ott most mérnökök jelölték ki az épületek helyét.

A kezdetektől meglévő munkaerőhiány végig jellemezte az építkezés korai időszakát, azon belül is a szakmunkások hiánya. Ennek a problémának a megoldása sokáig komoly fejtörést okozott.

1950-ben az első feladatokhoz tartozott az egészségügyi ellátás gondos megszervezése. A városi tanács egészségügyi osztályának élén dr. Erpf Károly állt. A munkafelvétellel kapcsolatos ügyintézés elvégzésére egy barakkot húztak fel, ahol felvették az érkezők adatait, megvizsgálták őket, fertőtlenítő fürdőt vettek és igazolást kaptak arról, hogy miért tartózkodnak itt, amit mindig magukkal kellett hordaniuk az embereknek. Ez volt az ún. barakk egészségügyi centrum és a szűrőállomás, mely a mai II. számú hőközpont helyén működött. Gyorsan kellett erről gondoskodni, hiszen rohamosan nőtt az építők létszáma, de az ellátásra szoruló betegeket kórház hiányában Székesfehérvárra irányították át. Tervben volt egy új kórház megépítése, melynek a megyei igényeket is ki kellett volna szolgálnia. Eredetileg Dunaföldváron épült volna meg, de a városépítés bebizonyította, hogy Dunapentelén nagyobb szükség volt rá. Rövidesen elkészült egy 400 ágyas kórház terve, amelynek megépítése még hosszú éveket vett igénybe. A teljes befejezésig kórházként használtak néhány lakóépületet, anya- és csecsemőotthont és az épülő rendelőintézet egy részét.

A felvonulási épületek, az első barakkok és a későbbi Május 1. utca kockái is épültek, majd ősszel hozzá láttak a gyár munkálataihoz: 1950. október 10-én megindult a nagyszabású munka, mellyel a kohászati kombinátot akarták létrehozni. A gyár a terveit a szovjet GIPROMEZ (szovjet Kohóipari Minisztérium tervező intézete) dolgozta ki. A munkák irányítását az 1949 tavaszán megalakult NEB végezte, először a budapesti központból, majd a helyi irodából. A NEB vezetője Sebestyén János, helyettese, az építkezés helyi irányítója Borovszky Ambrus lett.

Koronás István és Magyar Juliska 1950 nyarán ismerkedtek meg a faluban, mikor István elvitte a bakancsát/csizmáját Juliska apjához megjavítani. A fiatalok megtetszettek egymásnak, István egyre többet járt a lányos házhoz és egyre többször kérte el Juliskát szüleitől egy-egy délutáni vagy kora esti sétára a falu főutcáján. Néha meghívta Juliskát üdítőre az egyik vendéglőbe. 1950 karácsonyán szűk családi körben megkérte a lány kezét és 1951-ben el is kezdték szervezni az esküvőjüket.

A hőskor építői

Százezrek hagyták el nemcsak falujukat, földjüket, munkahelyüket, hanem társadalmi csoportjukat is – azért, hogy mást keressenek. Sztálinváros ehhez ideális táptalajt nyújtott. Kezdetben jöttek Mohácsról, a falubeliek és a környék lakossága, aztán az ország majd minden részéről. Sokan keresték itt a jobb jövőt, a biztos megélhetést. Voltak olyanok, akik büntetésből jöttek és rengeteg aranyásó is érkezett, munkakerülő, akik csak el akartak veszni a forgatagban. Sőt, a nemrégiben bezárt budapesti bordélyházakból ide vezényelt prostituáltak is - jobb híján - itt próbáltak szerencsét. Az építkezésen dolgozók létszáma folyamatosan változott, cserélődött.

Az építkezést egy darabig nem kísérte sajtóvisszhang, változás csak 1950 őszén következett be. Ettől kezdve a DISZ (Dolgozó Ifjúság Szövetsége) felhívására több száz fiatal érkezett rózsaszín megbízólevéllel Pentelére, köztük a híres Partizán brigád vezetője, Matola József vagy L. Szász Antal is. A következő év nyarától középiskolás és egyetemista lányok és fiúk tucatjai érkeztek több hetes turnusokban, hogy építsék a nagy Békeművet. Ahogyan Miskolczi Miklós fogalmazott: *...folytatódott a modern népvándorlás.* Ha a hön áhított mintakollektíva nem is valósult meg, azért a pentelei építkezés idővel egy nagy káderkohóvá vált.

Sokáig rangnak számított a Sztálin Vasműben és Sztálinvárosban dolgozni. Az itt dolgozók keresete is több volt, mint az ország bármely részén.

Az együvé tartozás is összekovácsolta az építkezéseken dolgozókat. Beszélgetés közben sokszor az is szóba került, hogy ki mióta van a városban, ki volt itt korábban. A munkások körében lassan kialakult egy város képe, melynek hős építői saját maguk, akik Sztálinvárosról mint egy egységes városról kezdtek el beszélni, írni és gondolkodni.

Miközben a brosúrák és a sajtó azt hirdette, hogy az építkezésre érkezők lakást kapnak, a helyzet koránt sem felelt meg a valóságnak. Eleinte csak kevesen jutottak lakáshoz, a munkások többsége a radari és a délivárosi barakkokban, munkásszállókon vagy a belvároshoz képest kevésbé preferált Technikumban és az L-épületekben lakott. A szállásoknak átalakított lakásoknál megszokott dolognak számított, hogy minden helyiségben mások laktak: például egy pár a konyhában, 2, 3 esetleg 4 ember a kisebb és a nagyobb szobában.

1951 elején elindultak a munkaverseny-mozgalmak, kezdetét vette a brigádok közötti verseny, melyeket április 4., május 1., augusztus 20., november 7. és december 21. tiszteletére hirdettek meg. Mindenki versenyben állt, a tűzállóanyaggyár építkezésén dolgozók a mélyépítőkkal vagy a kohóépítkezés dolgozói a komlóiakkal. Más mozgalmak is születtek,

mint pl. *a Termelj ma többet*, mint tegnap vagy a Sztahanov mozgalom. Látványos eredmények születtek, nem számított ritkaságnak a 200-300%-os teljesítmény sem. A versenytáblákon mindenki elolvashatta az eredményeket, a vakolatlan házakra nagy betűkkel felfestették a legjobbak neveit és azt is, hogy mennyit teljesítettek. 1952 júliusától a víztorony tetején lévő vörös csillagot az előző hónapban legjobban teljesítő brigádok gyűjthették meg. A város több pontján voltak sztahanovista munkahelyek. A mozgalom Szovjetunióból indult ki és a szocialista országokban nagy népszerűségnek örvendett. Célja a szocialista munkaverseny létrehozása, azaz az egyes munkások önálló kezdeményezésekre törekvése, a munka észszerűbb megszervezése, a teljesítmények fokozása, a gépek teljesebb kihasználása, és a fejlettebb munkamódszerek átadása volt. Az ún. sztahanovisták irreálisan magas eredményei mögött sokszor nem valódi teljesítmények voltak. A több száz százalékos eredmények nem azt jelentették, hogy az adott brigád annyival jobban teljesített, inkább kirakatpolitikáról volt szó. Nem egy történet szólt arról, hogy a normát a raktárból felvett anyag után számolták vagy egyszerűen annyi történt, hogy a teljesítettnél magasabb eredmény lett megállapítva. Tagadhatatlan azonban, hogy teljesítményeik mögött ott volt az erőfeszítés és a lelkesedés is, mely nélkül nem épülhetett volna fel a város.

Város lesz – az építkezés terjeszkedése

Ahogy teltek a hónapok az építkezés már nem csak néhány barakkból és pár lakóépületből állt, túllépett a kezdetben megálmodott lakótelepi jellegén, egyre csak nőtt és terebélyesedett. Hosszas előkészítő munkák után az épülő új várost Dunapentele ideiglenes elnevezéssel 1951. április 29-én nyilvánították várossá.

Erre az időre épült fel az első lakónegyed, a Béke tér és környéke, itt dobogott az építkezés szíve. A felvonulási épületek és a végleges lakások ideiglenes jelleggel irodaként és szállásként működtek. A Május 1. u. páros oldalán női és férfi szállások, a páratlan oldalon főleg irodák, hivatalok kaptak helyet. Az első kockába költözött be a pártbizottság és a helyi újság szerkesztősége, a másodikba a NEB irodája, a harmadikba a tűzoltóság, a rendelő, az ideiglenes kórház, az utolsó két épületbe munkásokat költöztettek.

Munka után nem ürült ki a város, az emberek a nyomorúságos szállások helyett a kocsmákban szórakoztak. Egyenruháikban: munkásruhában, gumicsizmában mulatták az időt a hírhedt vált Késdobálóban, a radari vagy a délivárosi büfékben. A városi tanács azonban nem nézte jó szemmel ezeket a szórakozóhelyeket és a városiasodás első jeleként megpróbált kulturált szórakozóhelyeket biztosítani. Ilyen volt az áprilisban megnyílt Kocka vagy a néhány hónappal később átadott Béke étterem.

A várossá válás fontos kritériuma a városi tanács hivatalának és a tanácsi vállalatoknak a megszervezése volt. Sorra alakultak a szolgáltatóipari vállalatok, többek között a Dunapentelei Víz és Csatorna Vállalat, a Dunapentelei Köztisztasági és Útfenntartó Vállalat, a Dunapentelei Ipari Javító és Szolgáltató Vállalat, az Ingatlankezelő Vállalat, a Dunapentelei Patyolat Mosoda Vállalat és a nyár derekán a Május 1. utca sarkán három kocsival megnyílt az első taxiállomás is.

A születő várost behálózták a vasúti sínek, a csillevasúton szállították az építkezésekhez nélkülözhetetlen anyagokat, 1952 nyarára hossza elérte a harmincegy kilométert.

Az ifjú pár érdeklődve figyelte a hatalmas változást, ami hirtelen következett be az életükben. Juliska visszagondolt arra, hogy két évvel korábban még otthon segített be édesanyjának és egy kis faluban lakott, most pedig az egykori szántók helyén elkezdett kinőni az új város, ő pedig már gyűrűs menyasszonya Istvánnak és rövidesen egybekelnek. Mikor István eljött Mohácsról még álmában sem gondolta, hogy hamarosan megtalálja élete szerelmét, akivel családot alapíthat. Honvággyal ugyan, de boldogan gondolt Mohácson maradt családjára és várta a Juliskával megálmodott közös jövőjüket.

Sztálinváros kiemelt szerepe

Az első ötéves terv legfontosabb „projektje”-ként az építkezésre fordított beruházás összege évről évre nőtt. (1950-ben 400 millió, 1953-ban már elérte az 1400 millió Ft-ot.) 1951 márciusában megjelent egy rendelet, mely a gyár építéséhez soronkívüliséget biztosított, a leveleken, hivatalos dokumentumokon ott szerepelt az erre utaló pecsét *Kiemelni-Gyorsítani!* vagy egy megjegyzés *Segítsd építeni a Sztálin Vasművet, intézd el azonnal!*. Ha valaki hátráltatta volna az ügyet, az magát az 5 éves tervet hátráltatta volna. Ez az intézkedés segített ugyan, de csodát nem hozott. Ahhoz ugyanis jobb szervezés, nagyobb szakértelem és türelem, na meg persze teljesíthető célkitűzésekre lett volna szükség.

Sztálinváros volt az első szocialista város, példával kellett elől járnia, lakói pedig a „szocialista embertípust” testesítették meg... legalábbis elviekben, a brossúrák és az újságok lapjain, a rádióban vagy a tévé képernyőjén keresztül ezt a képet erősítették.

A sajtóban sok helyen köszönt vissza az idealizált város képe, mely egyrészt a valóságot mutatta be, másrészt viszont akadtak benne túlzások és csúsztatások is. Jellemző volt, hogy a félkész épületeket befejezettként kezelték, a *jövőre elkezdjük építeni* kezdetű ígéretek sokszor csak évek múlva történtek meg. Ez nagyban függött az aktuális politikától, hiszen 1953 után jóval kevesebb volt a városba és a gyárba áramló beruházás összege.

A nagy Sztálinról nevezhessük el

Magyar Julianna és Koronás István 1951 októberében kötöttek házasságot szerény polgári szertartás keretében, melyet egy kis ünnepség követett Juliska szüleinek házában. A szertartáson jelen voltak Juliska szülei, testvére, nagyszülei és néhány közeli rokon: nagybácsik, nagynénik és az unokatestvérek. Az alkalomra a kis mohácsi család is útra kelt: eljöttek István szülei és testvérei és a két család ekkor találkozott egymással először. Mivel a mohácsi család kicsi volt, nem érkezett sok vendég. A meghívottak között ott voltak még Juliska gyerekkori barátnői, akik az esküvői előkészületekből is kivették a részüket és a család ismerősei, de István pár kollégája is. Az esküvő után az újdonsült férj a Petőfi utcából átköltözött apósáékhoz a Frangepán utcába és a fiatalok megkezdtek közös életüket, amit nem az új városban, inkább annak közvetlen közelében képzeltek el. A családalapítás mellett terveik között szerepelt egy saját telken felépített ház is, amivel függetlenedni tudtak volna a szülőktől.

1951. május 18-án a radari Petőfi Sándor kultúrotthon falai között megalakult a Dunapentelei Városi Tanács, az első tanácselnök Berecz Bertalan lett. Még ebben a hónapban ideiglenes jelleggel megalakultak a szakigazgatási szervek. A város az Adonyi Járási Tanács hatásköréből a Fejér Megyei Tanácshoz került. De hiába alakult meg a tanács, a város és főleg a gyár életében a fontos döntéseket még mindig a NEB hozta meg. A szállások és a végleges lakások kiutalása még évekig a NEB hatáskörébe tartozott.

Külön épület híján a tanács is, mint szinte minden más hivatal, ideiglenesen különböző épületekben „húzta meg magát”.

1951 júniusában négy orvos dolgozott Dunapentelén. Rákosi Mátyás nyári látogatása után új orvosok érkeztek, köztük dr. Grosszman Sándor, a kórház első igazgatója és dr. Liptai László, aki később tanácsi osztályvezető lett és véglegesen megszervezte a város egészségügyi szolgálatát.

A Május 1. utca hármaskockájában megnyitotta ajtaját az első körzeti orvosi-, valamint fogorvosi rendelő, kialakítottak egy gyógyszerteráriumot és 1 ágyas fektetőt, melyet később 40 ágyassá bővítettek. Itt látták el az építőket dr. Grosszman irányításával, akinek a keze alá dolgozott két képesített és két képesítetlen nővér. A dolgozók felvétele még ekkor is a barakk egészségügyi centrumban történt. Az egyik legfontosabb feladat az ipari víz ivása elleni

küzdelem és a szállások tisztántartásáért folytatott küzdelem volt. Közben már zajlott a Rendelőintézet építése.

A hivatalos propaganda szerint alulról jövő kezdeményezés volt az új város céljaihoz méltó, új név viselése. *A nagy Sztálinról nevezhessük el...:* ez állt a kérdés központjában. A város lakói és építői kérvényt nyújtottak be Rákosi Mátyáshoz, melyben arra kérték, hogy 1951. november 7-én a város felvehesse a Sztálinváros nevet, a gyárat pedig átnevezhessék Sztálin Vasművé. Kérésüket alátámasztandó, aláírásgyűjtésbe kezdtek az üzemekben, iskolákban a dolgozók és lakók között, akik aláírásuk mellett apróbb felajánlásokat is tettek, ki-ki életkorának, munkájának és lehetőségeinek megfelelően. Voltak, akik jobb munkát fogadtak, akadtak, akik teljesítményüket akarták növelni, a gyerekek pedig szorgalmat és helyes viselkedést ígértek. István is aláírta az egyik ívet, melyen megígérte, hogy növelni fogja munkateljesítményét. Az összegyűlt aláírásokkal teli ívet végül vörös bőrbe kötötték és díszesen megcímezték Rákosinak: *A Dunai Vasmű dolgozóinak. Kőműveseknek, ácsoknak, mérnököknek, technikusoknak, vasbetonszerelőknek, vasmunkásoknak, kubikosoknak, segédmunkásoknak levele Rákosi elvtárshoz* címmel, majd elküldték Budapestre. A névfelvétel előtti hetekben lázas készülődés folyt, a nagy napra a gyárat és a várost is ünneplőbe öltöztették. A kezdeményezés sikerrel járt, 1951. november 7-től a várost Sztálinvárosnak, a gyárat pedig Sztálin Vasműnek hívták.

Az országra szóló ünnepségről természetesen a sajtó is beszámolt, az országos média mellett a helyi lapok is folyamatosan cikkeztek a nagy eseményről. Az első újság Dunai Vasmű Építője néven 1950. december végén, Sztálin születésnapjának tiszteletére jelent meg. November 7-én a gyár és a város neve mellett megváltozott az újságé is, innentől kezdve az új elnevezés Sztálin Vasmű Építője lett. Juliska és István a kezdetektől előfizettek a helyi lapra, melyet az első időkben a többi dolgozóhoz hasonlóan még a munkahelyükön kaptak kézhez.

E jeles napon avatták fel a Sztálin Vasmű Gépgyárának három üzemét: az öntödét, a mechanikát és a kovácsüzemet. Az ünnepséget mintegy megkoronázandó, a tömeg az öntödébe vonult, ahol megtörtént az ünnepélyes csapolás. Természetesen a kíváncsi tömegben ott volt Juliska és István is, utóbbi már azzal a tudattal, hogy munkát kapott a kovácsüzemben, aminek köszönhetően biztos megélhetést tud majd biztosítani feleségének és születendő gyermekeiknek.

Feltárások

Minden építkezést hosszabb-rövidebb engedélyeztetési folyamat előz meg. A mai Magyarországon a hivatalok azt is megvizsgálják, hogy a földmunkák során lehet-e régészeti leletek előkerülésére számítani. Ha igen, akkor az építkezések előtt a régészeknek adják át a terepet, hogy azok feltárhassák a nemzeti vagyont gyarapító kincseket. Hetven éve ezzel még nem foglalkoztak. Annak ellenére sem, hogy a Dunapentelén előkerült ősz- és római kori leleteket már akkor ismerte a nemzetközi kutatás.

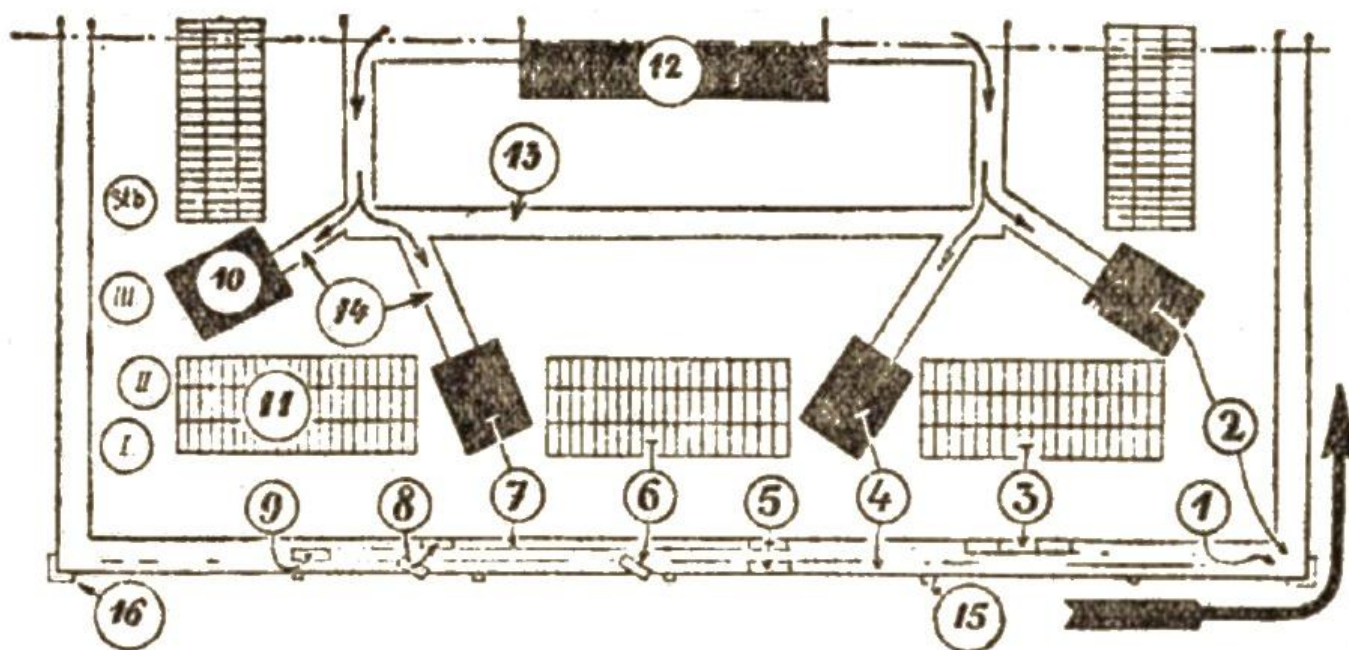
Az első régészeti objektumok 1950 októberében, közvetlenül az építkezés megkezdése után kerültek elő. A leletek pusztításának egy lelkiismeretes mérnök vetett véget, aki értesítette a Magyar Nemzeti Múzeumot. Az ekkor induló leletmentést az intézmény régésze, Mozsolics Amália vezette, a munkába bevonták a székesfehérvári Szent István Király múzeumot is.

A feltárással az építkezés során mindig úgy tekintettek, mint szükségtelen rosszra. Ahol lehetett, az előkerült ősz- és római kori leleteket eldózerolták. A régészek gyanús entellektűlnek számítottak, ezért a szupertitkos vasmű területére be sem engedték őket. Csak távolról figyelhették, hogyan semmisítik meg Európa egyik legnagyobb bronzkori urnatemetőjét a földgépek.

A mostoha körülmények ellenére mintegy 1600 sírt és több bronzkincset mentettek meg a régészek a pusztulástól a bronzkori temetőben és a hozzá tartozó településen. Ez a leletanyag adta az 1951-ben megalapított Sztálinvárosi Múzeum törzsanyagát.

A Makszimenko-féle módszer

1950 késő őszen látogattak el az építkezésre a szovjet Makszimenko brigád tagjai (Makszimenko, Romanov, Zujev és Koba kőművesmesterek), hogy megtanítsák az itt dolgozókat a híres Makszimenko kőműves szalagra. Többek között a Szórád Márton út 2-6. sz. háztömb építésén dolgoztak, ahol soha nem látott termelékenységet értek el, igaz ehhez ponyva alá kellett vonni az egész épületet, és a cél érdekében komoly előkészítést szerveztek. A régi szerszámok helyett újakat vezettek be, ilyen volt a Makszimenko-féle habarcsterítő, az állvány, a falazókanál, a habarcsbunker vagy a habarcsos talicska. A munkamódszer lényege tulajdonképpen a szalagmunka, melyben mindenkinek megvan a „saját helye”. Mindenki a kőművesmester keze alá dolgozik, hogy a munka minél gyorsabban és lendületesebben haladjon.

- 4. habarcsterítő segédmunkás
- 5. a külső sort rakó vezérkőműves
- 6. téglaadogató segédmunkás
- 7. habarcsterítő segédmunkás
- 8. a belső sort rakó kőműves
- 9. a középső sort rakó segédmunkás (átképzős, napszámos)
- 10. habarcstalicska
- 11. tégl (75 cm szélességben, élre rakva, egy méter távolságra a faltól)

12. habarcsbunker, kétoldali kiömlőnyílással

13. talicskajáró palló

14. palló leágazások (egy méter hosszú, mindig a telejáratok irányából)

15. sorvezető függőléc

16. sarokvezető, zsinórtartó kengyel.

A hosszú nyíl a munka haladásának irányát mutatja.

Amikor Makszimenko elvtárs Dunapentelén járt, mindenkinek feltűnt, hogy munkaközben milyen ütemesen, ritmikusan mozgott. Mindenkinek feltűnt, hogy milyen jó szeme és keze van, nála nem létezett egyenetlen, félrecsúszott téglá, mindig vigyázott a kifeszített kötélre, soha nem felejtette el a felesleges habarcsot lehúzni. Mindezt még nem mondhatjuk el a dunapentelei gyorsfalazó brigádokról. De ők is látták Makszimenko elvtárs munkáját és így könnyen követni tudják. Ha nemcsak formában, hanem ritmusban és pontosságban is ugyanúgy dolgoznak, mint Makszimenko elvtárs, akkor kitűnő minőségű munkát fognak végezni és legalább 40-50 százalékkal emelkedik teljesítményük.

Az új módszerrel – már kezdetben is -, két-három kőműves-szakmunkás munkáját tudja egy elvégezni. A dolgozók sokkal jobban keresnek. Eddig 3-4 köbmétert rakott fel egy kőműves egy nap alatt – de akkor keményen dolgozott -, most 10-12 köbmétert raknak fel. E mellett a munkájuk könnyebb lett, nem kell szaladgálni, ugrálni, minden kéznél van, a szakmunkás csak szakmunkát végez.

Az ingázók

Az 1962-ben készült *Legenda a vonaton* c. film az építkezés hangulatából ad vissza egy keveset. A vonaton a városba tartó munkások visszaemlékezéseit ismerhetjük meg. Annak idején sokan így utaztak, táskájukban ruhájukkal, személyes tárgyaikkal például Budapest és Sztálinváros között.

A film szereplőinek ihletői között lehetett akár Bölcskei József is, aki a közeli Rácalmáson látta meg a napvilágot, egy nagy családban, ahol heten voltak testvérek. Érdeklődő, nyitott ember volt, aki értett a motorokhoz és az évek folyamán számtalan munkagép kezelését kitanulta, így számos munkafolyamatban tudott részt venni a város építése során. Szíve választottját Istvánhoz hasonlóan 1950-ben ismerte meg – sokak számára ez volt a „csodák” éve – a szintén rácalmási, nála 8 évvel fiatalabb Bruzsa Katalin személyében, akit két húgával egyedül nevelt özvegy édesanyjuk, apjuk ugyanis ott maradt a doni áttörésnél 1943-ban. A pár hamar gyermekáldás elé nézett, Katalin már várandós volt 1951 márciusában tartott esküvőjükön, majd a következő év tavaszán megszületett második kislányuk is.

A két család sorsa eltér ugyan egymástól, de mégis hasonló is: ez a négy személy fiatal korában sosem találkozott, de családjaik együtt „születtek” meg az új várossal. Bölcskei József éveken át járt be az épülő városba, előbb teherautón vagy biciklin, később már saját motorján. Bár munkája elismeréseként lakást is ajánlottak neki az Építők útján, ő nem fogadta el, családjával szülőfalujában kívánt élni és inkább az ingázók „táborában” maradt.

Szállás gondok

Hogy hol laktak a hős építők? Akik nem ingáztak az óváros vagy a környező falvak és az építkezés között, azok többnyire barakkokban. Az első időkben csak ezek az ideiglenes épületek voltak a Radarban és a Szórád Márton úton, a Déliváros csak később épült ki. Persze már emelkedtek a végleges épületek is, ahol a szállások mellett többnyire hivatalok és intézmények kaptak helyet. És voltak a „szerencsések”, akik vezető pozícióban dolgoztak vagy elismert szakemberek voltak, nekik „szépen berendezett” lakás jutott.

A Radar, a mélyépítők otthona, a Tűzoltóság épületével szemben, nagyjából a mostani Momert területén volt, melyhez italbolt, büfé, élelmiszerüzlet, orvosi rendelő, bölcsőde és kultúrotthon is tartozott, mintegy kis város. A magasépítők szállása a Délivárosban volt, egy „külön kis világ”. Itt szinte minden volt, mint a városban: vendéglő, fodrász, tűzép telep, rendőrőrs, tanácskirendeltség, bölcsőde, óvoda, iskola, sőt két kultúrterem is. Utcák rendeződtek sorban, ahol sajátos törvények uralkodtak. A volt óragyár és a betonelemgyár között épült fel az ezres barakk, az ipari tanulók lakótelepe, ahol később családok laktak. A Szórád Márton úton a mai piactól a II. sz. hőközpontig felvonulási és barakk épületek sorakoztak. A lakóbarakkok mellett népbüfé, kultúrotthon, vegyesbolt és a Szűrőállomás is itt volt. Ezek téglából épült, földszintes, vékony falú, általában nyeregtetős házak voltak szimpla üvegű ablakkal. A szobák és a mellékhelyiségek a hosszú folyosóról nyíltak. Egy-egy szobában hatan-nyolcan, esetleg tizenhatan-huszonketten laktak. Az ott lakók emeletes vagy földszintes vaságyakon aludtak. A szoba berendezése nagyon egyszerű volt: egy sima konyhai asztal, legfeljebb négy szék, és ha szerencsájük volt, annyi furnérszekrény, ahányan laktak. Kályhával fűtötték, a mosdóban hosszú, öntöttvas vályúk voltak.

Oktatás

Kezdetben csak férfiak és nők voltak az építkezésen, de később a házasságok és a kialakult kapcsolatok révén egyre nőtt a gyerekek száma. Ehhez még hozzájárult, hogy az itt dolgozó családfőt követte az eddig „hátrahagyott” családja is. Az összeírások szerint 1951 nyarán már 8 általános iskolás- és 3 óvodáskorú gyerek volt az építkezésen, de ez a szám biztosan több volt. Hiába harcoltak a beruházás vezetői az illegális beszivárgás ellen, továbbra is sok kisfiú és kislány lakott tömegszállásokon.

A városban az első bölcsőde és óvoda 1951 őszén nyílt meg, és mellette működött még Rácalmáson a Jankovich kúriában is. Ősszel már közel 250 gyereket számoltak össze. Határozatok születtek arról, hogy az építkezésen lévő gyerekeket Rácalmásra kell vinni és arról is, hogy az iskolába csak az állandó lakással rendelkező gyermeket veszik fel. A bölcsődékben egyre több kisgyermek felügyeletét látták el, míg szüleik dolgoztak.

Égető probléma lett az iskola átadása. 1951. szeptember közepén nyílt meg a Vasvári, akkori nevén a 20 tantermes iskola, ahová már ekkor több mint kétszázan iratkoztak be. Az építkezésen a gyerekek száma rohamosan nőtt, viszont a tanulmányi eredmények sokszor elszomorítóak voltak, melyek a szegénységből és a nemtörődömségből adódtak.

Az első bölcsőde és a Krupszkajáról elnevezett óvoda után egymás után nyíltak meg az újabb intézmények. 1952-ben szocreál títustervek alapján a Kossuth Lajos, majd később a Bartók Béla utcában, a Liszt Ferenc kertben és az akkori Iskola téren bölcsődék, a Gorkij utcában, a Makszimenkó közben vagy az Erkel kertben pedig óvodák.

A 20 tantermes iskola már szinte átadása pillanatában szűknek bizonyult, egyrészt a sok gyerek miatt, másrészt a kényszerűségből odaköltöző tanács, könyvtár vagy a múzeum is sok helyet foglalt el. Ezt a helyzetet oldotta fel az 1952 őszén átadott 10 tantermes, másnéven a Móricz Zsigmond Általános Iskola. 1958-ban avatták fel/adták át a Közép-Európában akkor legnagyobbak számító általános iskolát, ahogy mindenki nevezte, a Ságvárit. Kezdetben csak 16 tantermet, majd a következő években a másik tizenhatot és a B szárny tornatermét.

A népesség számának folyamatos növekedése miatt a város, főleg az alsó fokú oktatási intézményeket tekintve nehezen boldogult a problémával, állandó gondot jelentett a sok iskoláskorú elhelyezése.

1953-ban avatták fel a Kerpely Antal Kohóipari Technikumot, melyre már nagy szükség volt, hiszen a vasmű szakmunkásigényét ki kellett elégíteni.

A gimnázium először a Vasváriban kapott helyet, később (1958-tól) a Ságvári Endre Általános Iskolában „húzta meg magát” mindaddig, amíg 1963-ban át nem adták a mai gimnázium épületét.

Város születik

Ahogy telt múlt az idő az építkezés egyre jobban kezdett hasonlítani egy városhoz. Egyre több házat adtak át, melyek utcákká nőttek ki magukat. Ezeket kezdetben betűkkel és számokkal jelölték, majd 1952. május 1-én az addig elkészült utcák nevet kaptak.

Mára a feledés homályába veszett és sajnos csak néhány „városalapító” emlékszik arra, hogyan hívták egykor az utcákat... vagy pontosan már ők sem? Közel 70 év távlatából ki emlékszik már, hogy a mai Babits Mihály volt az I. utca, a II. a József Attila, a III. az Ady Endre vagy a IV. a Május 1. utca? Vagy arra, hogy az „A” az Építők útja, a „B” a Sztálin út (Vasmű út), a „C” a Kossuth Lajos utca akkori elnevezése volt? Ma már csak könyvekből tudjuk, hogy a „D” nevet kapta a Dózsa György út és „Y” lett a Táncsics Mihály utca, hogy a „G” a Duna sor vagy az „E” jelölés egykor a mai kis Vasmű utat takarta.

Ekkor készültek el a Sztálin út ötemeletesei és vele párhuzamosan épült a főút páros oldala is. A Sztálin úton 1952. április 30-án megnyíltak az első üzletek, ami nagy változást jelentett a város életében, hisz korábban a boltok barakkokban és lakóépületekben működtek.

Gyors tempóban szöktek a magasba az L-épületek falai, a Kossuth Lajos utca, a Szórád Márton út, a Duna sor és a Dózsa György út környékének épületei. Ugyanakkor a végleges házak mellett ott voltak a felvonulási épületek is, melyek tarka képet kölcsönöztek a városnak. A hőskorszakot idéző felvonulási épületek mementóként még a következő évtized közepéig itt álltak. Kezdett kibontakozni egy város képe, azonban az utcák még mindig magukon viselték az építkezés hangulatát. Jellemző volt az is, hogy az elkészült épületek hosszú ideig vakolatlanul álltak és kezdetben járdák, utak híján (és még, ha volt is betonút) esős időben sok gondot okozott a nagy sár.

A közétkeztetés is együtt fejlődött a várossal. Kezdetben az óvárosi malom udvarán főztek egytálételeket, majd elkészült a mai piactéren az ún. 1-es konyha, a 8000 adagos ételgyár. Az első időkben kocsiról osztogatták az ételt, végigjárva a különböző munkahelyeket, és akinek volt kéznél saját edénye, bőséges adagot kaphatott (még jegy nélkül!). Nem sokkal később a városban és a gyár területén több nagyobb konyha is követte az elsőt. A nagy konyhák mellett sorra nyíltak a munkahelyeken a tálalók, reggelit és vacsorát az ideiglenesen szállásként működő végleges épületek lépcsőházaiban és pincéiben osztottak.

Sokáig nem voltak rendes utak sem, sokat kellett gyalogolni. Menetrendszerű járatok még nem közlekedtek. Először 1952 tavaszán gondoltak arra, hogy az óvárost összekössék a várossal. Később aztán már menetrendszerű fakaruszok szállították az utasokat, sokszor pedig

busz híján az arra járó teherautó, melyet az utazni vágyó leintett, vitte el a „stoppost” a város valamelyik pontjára.

A városiasodás egyik apró jele volt az utcákon a hirdetőoszlopok megjelenése is.

Sokszor olvashatjuk korabeli újságok hasábjain, hogy aki néhány hét vagy hónap után látogatott el újra a városba, már szinte ki sem ismerte magát az újonnan felépült házak tengerében... És valóban. Néhány hónap leforgása alatt sokat változott a város arculata. 1951 végén átadták a pártházat és a mozit. Sorra épültek a lakóházak, 1951 őszén elkészült a 20 tantermes, mai nevén a Vasvári Pál Általános Iskola, egy évre rá a 10 tantermes (Móricz Zsigmond Általános Iskola) iskola is.

A városiasodás másik jele az 1952 nyarán elkészült végleges posta és a MÁV sztálinvárosi épületének átadása volt. 1952 elején a dolgozók egészségének érdekében és parkosítási céllal facsemetéket ültettek a város és a gyár közé, valamint a város több pontjára. 1952 telén a vasműben és az elsőként felépült körzetben ideiglenes távfűtés működött, melyhez a hőenergiát vasúti mozdonyok szolgáltatták. A belvárosban a régi OTP helyén állt két mozdony, ezek fűtötték a pártházat, a postát, a rendelőintézetet, a mozit, az üzletházat és a Krupszkaja óvodát. A városi távfűtés csak később, 1954 októberére épült ki, az ehhez szükséges hőenergiát a vasmű erőműve biztosította. 1953 augusztusában több új üzlet nyílt a Sztálin úton, az L-épületeknél, a Technikumban, a Délivárosban és ebben az évben adták át a Béke téren a buszpályaudvart is. Juliska és István is a hős építők ezrei közé tartoztak, kemény és fáradhatatlan munkájuknak köszönhetően az építkezés várossá nőtte ki magát. Hitük és elszántságuk nélkül nem épült volna fel az ország első szocialista városa, Sztálinváros.

A négy szűk esztendő

Ezt a töretlen fejlődést az 1953. július 4-én meghirdetett kormányprogram állította meg, mely az eddig erőltetett nehézipar visszaszorítását célozta meg. Ezzel megkérdőjeleződött Sztálinváros jövője. A változások hatására a város vezetőin tanácstalanság és zavarodottság lett úrrá, több százan hagyták el az építkezést, sokan még a munkakönyvüket is hátrahagyva.

Nem sokkal ezután szinte egyik napról a másikra leállították a vasmű és a város építését. A személyi változások legszembevetőbb eredménye a tanácselnök, Berecz Bertalan lemondása volt. A város új vezetője Tapolczai Jenő lett. A beruházások nagyarányú csökkentése „befelé fordulást” eredményezett, a város és a lakók gondjai felé irányította a figyelmet. Megkezdődött a belterület rendezése, épületeket vakoltak be, zöld területeket alakítottak ki és parkosítottak. A földkupacok és a téglarakások képét, ezt az egész építkezős hangulatot szépen lassan felváltotta egy rendezett, parkosított városkép. A brosrák idealizált képe visszaköszönni látszott, a város több pontjára facsemetéket ültettek, az utcákat virágágyások díszítették, a parkokba padok kerültek, a házak között játszótereket alakítottak ki.

Bár jócskán megcsappant a beruházás összege, azért 1954 a nagy átadások éve volt: januárban megnyitották a Sztálinváros-Rétszilas vasútvonalat, február 28-án átadták a nagyolvasztót, augusztus 20-án a martinművet és november 26-án az Arany Csillag Szállót. Persze a felsorolás nem teljes.

A város élete nagyban függött a gyártól, a városi tanács még mindig nem volt a város gazdája. Ez a téma már korábban is sokszor felmerült, ebben változás 1957-ig nem is történt.

Az 1954 áprilisában meghirdetett Virágos és Tiszta Sztálinvárosért mozgalom e mondata jól jellemezte ezt az időszakot: *Adjunk választ a rosszindulatú rágalmakra és tényekkel bizonyítsuk városunk jó hírét.*

1955 februárjában újra indult a munka a vasmű leállított építkezésein, 1956 nyarán átadták a koksizológmű első blokkorát.

Az 1956-os eseményekből a következő évben felocsudó sztálinvárosiak egy konszolidált városvezetést „találtak”, a városi tanács is rendezte sorait. 1957 márciusában megalakult a munkásörség helyi szervezete, nagyjából ebben az időben megalakultak a KISZ (Kommunista Ifjúsági Szövetség) első alapszervezetei is.

1957 áprilisában a város nevét Dunapenteléről ismét Sztálinvárosra változtatták.

A dolgozó háziasszony

1945 után a szovjet nőideál vált a követendő példává, mely egyúttal kényszerítette a hagyományos női szerepek megváltozását is. Megmaradt az egyenjogúságra való törekvés. Az 1950-es évek elejére a dolgozó nő ideálja került előtérbe a megnövekvő munkaerő kereslet miatt, a nők munkavállalása a modernség jelképévé vált és elfogadottá vált a kétkeresős családmódel. Ennek elterjedését segítették a különféle háztartási eszközök és kisgép kölcsönzők, melyek megkönnyítették és lerövidítették a nők otthon végzett feladatait, de ezt segítette a készételek és fagyasztott áruk terjedése is. A modern, olvasó-tanuló, dolgozó nő egyúttal a függetlenséget és a könnyen mobilizálható, képzett munkaerőt is jelképezte.

A város építésén dolgoztak nők is, építkezéseken, gyakorta veszélyes munkakörben, főként 1950 és 1953 között. Megítélésük változó volt, aki nem teljesítette a normát, azt kifigurázták. Hangsúlyt fektettek a női szakmai brigádok nevelésébe. A helyi sajtó az évtized közepéig a férfias nő ideálját „súlykolta” olvasóiba, azonban az első ötéves terv kifulladásá után kevésbé volt szükség a dolgozó nőkre, hiszen a férfiak munkavállalása is megnehezedett. Az évtized közepére problémát jelentett a „felesleges” munkaerő lekötése, így megjelentek a tervek között a kifejezetten nők számára megnyitott munkahelyek, de a kezdeti lelkesedés gyakorta kudarcba fulladt: sokan csak addig dolgoztak, amíg össze nem gyűjtötték egy új bútor vagy elektronikai eszköz árát, illetve sokan nem jártak be rendszeren munkahelyükre, gyakori volt az igazolatlan hiányzás.

Szellemi foglalkozású nőkről ritkán tudósítottak az újságok, ez a tendencia az évtized közepe felé változott meg, pedig gondoljunk csak Wolf Johanna, építészmérnökre.

Az évtized első éveiben István főként a város építéséből vette ki részét, Juliska pedig otthon nevelte gyermeküket. A Koronás-Magyar család feljebb szeretett volna lépni a társadalmi ranglétrán, saját házban önálló életet kezdeni, ezért úgy döntöttek, hogy István mellett Juliska is dolgozni fog. A városi nők 1957-ig az Ingatlankezelő-, a Kertészeti- és az Üzemélelmezési Vállalatnál kaptak munkát, így mikor Pistike óvodába ment, anyja a Kertészeti Vállalatnál helyezkedett el és a város szépítésén dolgozott. Közben elvégzett egy gyors- és gépíró tanfolyamot is, és az évtized végén mire minden gyermekük bölcsődés, óvodás vagy iskolás lett, Julianna az 1957-ben megnyitott Vörös Október Férfiruhagyárban helyezkedett el gépíróként.

Egészségügy

1952. április 30-án Ratkó Anna, egészségügyi miniszter átadta az I. sz. Rendelőintézetet a város számára, és létrejött az ún. „kiskórház”, amely a mai létesítmény alapjait képezte. A Május 1. utcából átköltöztek az Úttörő utcába, ahol berendezték a fektetőt 60 ágygal, illetve a mai Kossuth Lajos utca 1-3. sz. alá, ahol a Rendelőintézet található. Elsőként a belgyógyászat és a fertőző kezdte meg a működését, rövidesen pedig megnyitott a sebészet is. Az intézmény első főorvosa és egyben igazgatója dr. Groszman Sándor lett.

Az épületben helyet kaptak műtők, előkészítő és posztoperatív részlegek mellett szakrendelők és gondozók, később diagnosztikai egységek egyaránt. Az ünnepélyes átadáson részt vettek az építők közül is többen, és elment rá az ifjú házaspár is, akik már első gyermeküket várták. István és Juliska kisfia Székesfehérváron jött világra augusztusban, mivel szülei valamivel későbbre várták, még bátran belevágtak egy kirándulásba. A kisfiú egészségesen és komplikációk nélkül jött a világra és apja nevét kapta; Juliska azonban – aki életében először feküdt kórházban – a kórteremben kénytelen volt szembesülni azzal, hogy nem mindenkinek mennek ilyen „egyszerűen” a dolgai. A közvetlen közelében feküdt olyan asszony, aki már többször elvetélt és sokat küzdöttek az élete megmentéséért és egy megesett lány is, aki a megszégyenítés elől az abortuszba menekült.

Az 1952-es év folyamán több osztály megkezdte a működést, többek között a radiológia, a bőr- és nemibeteg gondozó, valamint a tüdőgondozó; év végén pedig a szülészet.

1953-ban folytatódott az újabb osztályok átadása, állandó körzeti orvosi rendelő nyílt a városban és dr. Pátkay József elvégezte az első műtétet március 16-án. A „kiskórház” ágyszáma bővült, az 1953-as évben már 245 beteget tudtak egyszerre elhelyezni.

1953 és 1956 között volt érvényben Magyarországon az abortusztilalom, melyet Ratkó Anna, népjóléti miniszter vezetett be. Ez a nevével fémjelzett korszak volt az ún. Ratkó-korszak, mely időszakban számtalan alkalommal hajtottak végre illegális terhesség megszakításokat városunkban is, melyek során több alkalommal fordult elő haláleset.

A család bővülése

Néhány évvel később Juliskában tudatosult, hogy valószínűleg gyermeket vár, így elment orvoshoz, aki megerősítette sejtését és közölte, hogy a gyermeket 1957 nyár elejére várják. Juliska kissé megrémült, hiszen alig néhány hónapja költöztek be a kis szoba-konyhás házba és kezdték meg teljesen önálló életüket, de ugyanakkor boldog is volt, hogy úton van a kis Pistike testvére. Hazaérve boldogan újságolta a hírt férjének, akivel szintén madarat lehetett volna fogatni örömeiben.

A család nehéz időszak elé nézett: a költözés és a háztáji gazdálkodás beindítása után elérkezett a tél, amit még a kis házikóban kellett átvészelniük. Juliska és István sokszor gyalog volt kénytelen bejárni dolgozni hóban-fagyban egyaránt. Juliska kolléganői hamar tudomást szereztek a kis jövevényről, így apró kedvességekkel fordultak a kismama felé, aki 1957 májusára egyre nehezebben viselte előrehaladott terhességét. 1957. június közepén elérkezett az idő és megszületett a pár második gyermeke, szintén egy egészséges kisfiú, aki az apai nagypapa nevét kapta, róla nevezték el Antalnak, de szülei csak Toncsikának hívták. Szülei és testvére nagyon boldogok voltak és érkezésének öröme a kis mohácsi család is útra kelt meglátogatni a családot.

Az évtized közepén a Technikum városrészben megkezdtek az új szülőotthon építését, melynek kivitelezője a 26. Állami Építőipari Vállalat volt. Néhány osztály már az 1957-es év végén megkezdte a működést és üzemelt már a konyha is, amely a Rendelőintézet betegeire és dolgozóira is főzött, de hivatalosan csak 1958. január 11-én került átadásra az épület. Dr. Simonovits István, egészségügy miniszter helyettes avatta fel a szülőotthont, de beszédet mondott többek között dr. Liptai László, városi főorvos is. Ezen az ünnepségen is részt vettek az orvosokon és ápolókon, valamint az építkezésen dolgozókon kívül a városlakók is. Juliska és István a két kisgyermekkel nem vállalkoztak rá, hogy a tél közepén bejönnek a városba, így ők a rendszeresen járatott újság hasábjain keresztül élhették át az eseményeket. Az intézmény első újszülöttje Egyed Pistike volt. Néhány hónappal később a *Sztálinvárosi Hírlap* nagy meglepéssel írta, hogy tágas és kényelmes kórtermek és felkészült személyzet várja a kismamákat.

Körülbelül egy éves lehetett Toncsika mikor Juliska megtudta, hogy újra várandós. A baba – ezúttal egy kislány – 1959. február közepén született meg, erősen és egészségesen már a szülőotthonban, de hirtelen érkezett, Juliskát mentő szállította be a szülőotthonba, mivel ezúttal sem akarta otthon megszülni gyermekét. Anyai nagymamája után Annának nevezték el.

1958-ra az épülő városnak egyre több lakója lett, így egyre nagyobb igény mutatkozott arra a korszerű kórházra, amiért több orvos – dr. Groszman Sándor vagy dr. Liptai László már az évtized eleje óta küzdöttek. Végre elkezdtek dolgozni a terveken, a tényleges építkezés pedig 1960-ban – a város tíz éves évfordulójának évében – indult meg. Az évtized első felében többször merült fel probléma vagy építőanyaghiány az építkezés körül. Az új kórházat végül 1965. szeptember 25-én avatták fel.

Sztálinváros 1956.

Az 1956-os forradalom eseményei nem kerültek el városunkat sem. Az események híre gyorsan terjedt Fejér megyében, de a források szerint ezen a napon városunkban nem történt semmi, bár a székesfehérvári pártbizottsági ülésről haza érkezők meghozták a budapesti történések hírét. Másnap a város nyugodtan ébredt, az üzemek dolgoztak, de már érezni lehetett egyfajta „vihár előtti csendet”. A 142. honi légvédelmi tüzér ezred laktanyájában Nagyéri Károly százados parancsnoksága alatt mozgósítások történtek. Az október 24-én, este tartott népgyűlésen törölték el közfelkiáltással a Sztálinváros és a Sztálin Vasmű nevet és visszatértek a történelmi Dunapentele név használatához, a gyárat pedig Dunai Vasműnek nevezték át. A forradalom egyik legvéresebb napja október 25-e volt, mind országos szinten, mind pedig Sztálinvárosban. A laktanyában állomásozó katonák arra törekedtek, hogy megszervezzék a város védelmét; emellett egyes források arról számolnak be, hogy már ezen a napon megszervezték a dunapentelei munkásőrséget. Az délutáni gyűlés után tömeg vonult a laktanyához fegyvereket követelve, ahol máig tisztázatlan módon a tömegbe lőttek és több halálos áldozat is volt. A városba visszafelé úton a tömeg egy része ledöntötte az óvárosi szovjet emlékművet. Másnap alakultak meg a Vasműben a munkástanácsok. Október 27-e szintén mozgalmas nap volt: elhagyta a várost Tapolczai Jenő tanácselnök; valamint lövöldözés volt a kiegészítő parancsnokság épülete előtt. Egyes források szerint október 28-án jelent meg a *Dunapentelei Igazság* első száma – és ezt támasztja alá a gyűjteményben őrzött példány is –, de a lap csak néhány számot élt meg. Ezen a napon került sor a városban az utolsó fegyveres tűzharcra; az áldozatokról nincsenek adatok.

Október 29-én tartotta utoljára együtt ülését a Munkástanács és a párt. Időközben a laktanyában megalakult a katonai forradalmi tanács, melynek tagjai közül néhányan a városi tanácsban képviselték a katonai tanácsot. Más források szerint október 30-i a *Dunapentelei Igazság* első száma, fegyveres esemény már nem történt és sok városi telefont kikapcsoltak. Délután megfosztották rangjától és letartóztatták Nagyéri Károly századost, utódjának pedig Sztanó Béla századost nevezték ki.

November 1-én megjelent a *Dunapentele Igazság* következő száma, illetve megkezdődött a civilek felfegyverzése, valamint elhelyeztek néhány üteget a város különböző pontjain.

November 2-án felállítottak a városban egy rövidhullámú rádiót – a Rákóczi adót –, melyet egy teherautóban rendeztek be, hogy folyamatosan változtatni tudja a helyét. A november 4-i országos események hatására a Rákóczi adón keresztül általános mozgósítást rendeltek el a

városban. Több egységet is megszerveztek, az egyiket éppen Zecher János irányításával, de egységet vezetett Veres András is. Ez utóbbi tette le az utolsó között a fegyvert november 7-én. Másnap a szovjetek lefegyvereztek egy a kikötőben szolgálatot teljesítő egységet is és a városban is átvették az irányítást. Maga a megtorlás már ezen a napon megindult, de a következő évben is folytatódott: többen börtönbe kerültek és elhunytak néhányan azok közül is, akik Budapestre mentek.

Városnépszerűsítés

A város népszerűsítése két időszakra bontható. Az első az építkezés kezdetétől az 1953/54-ig terjedő éveket öleli fel. Amikor 1950 áprilisában a pentelei fennsíkon megjelentek az első építők és május 2-án megkezdődött a barakkok és a Május 1. u. első házának építése még „csendes volt minden”. A propaganda tudatosan hallgatott a városépítésről, csak az ősszel meginduló gyárépítkezés hozott változást. Az első sajtóviasshang Révai József szegedi beszéde után következett be, majd két nappal később a DISZ felhívása, mely Pentelére hívta az ifjúságot: *Magyar ifjúság, építsük fel a Dunai Vasművet, öt éves tervünk büszkeségét!* Novemberben az MDP Központi Vezetőségének a vasmű építésével kapcsolatos határozata után szárnyra kapott a pentelei építkezés. Propagandafüzetek, broszúrák jelentek meg, filmhíradók tucatja hirdette a pentelei építkezés sikerét. 1951 áprilisában mutatták be az „Épül a Békemű” színes dokumentumfilmet. A központi lapok állandó tudósítókat küldtek a városba, MTI fotók garmada készült az építkezésről és a hős építőkről. Sokszor járt itt Palotai Boris és Örkény István is, több novella, regény született, melyek az itt élők, dolgozók mindennapjairól szóltak. A baráti országokból jöttek a küldöttségek, mindenki kíváncsi volt az első szocialista városra.

Aztán az 1953 után bekövetkező cikkcakk-politika változást hozott a város életében. A város és a gyár fennen hirdetését felváltotta a „csendben befeléfordulás” vezérelve. Ám a mellőzöttség időszaka sem múlt el teljes elszigeteltségben. Ha csendesebben és nagyobb felhajtás nélkül is, de a városban és a gyárban is zajlott tovább az élet. Az 1955-ben megrendezett Sztálinvárosi Vásár és Kiállítás az akkori Sztálin út beépítetlen területén mutatta be a városépítés eredményeit, a vasmű termékeit és néhány vidéki várost is. A korabeli sajtó szerint a vásár nagyon jól sikerült, a három nap alatt közel 40 000 látogató fordult meg a városban. A városi tanács 1958-ban Városi Idegenforgalmi Hivatalt létesített. Ebben az évben rendezték meg az 1958-as országos vásárt, felbuzdulva a három évvel korábbi sikereken. A helyi újság szerint a vásár nemcsak erkölcsi szempontból hozott sikert, *hanem anyagilag is beváltotta a hozzá fűzött reményeket.* Az ötvenes évek első felében megnyitott Vidám Park nemcsak a helyieket szórakoztatta, hanem a város vendégeit is előszeretettel vitték ide szórakozni.

A hazai paneles lakásépítés bölcsője itt a városban volt, kísérleti jelleggel épültek meg az ország első paneles lakóházai középblokkos panelekből.

Időközben a vasmű elkészült gyárrészlegeit folyamatosan adták át, azonban már jóval kisebb sajtóvisszhang és ünnep közepette.

Változást a város 10 éves évfordulója hozott, az egész város ünnepi lázban égett. Különféle programokkal kívántak megemlékezni az elmúlt tíz évről: jubileumi ünnepséget rendeztek, kiállítást a Móricz iskolában, dokumentumfilm készült a városról, emlékérmeket bocsátottak ki és természetesen avatásra is sor került. Az évfordulóra időzítették a meleghengermű átadását, ebből az alkalomból Kádár János szintén a városba látogatott. A jubileum nem volt más, mint ünnepségsorozattal egybekötött városnépszerűsítés. A jeles napon az ünneplő tömeg között volt történetünk két főhőse is családjával és barátaikkal, együtt/jóleső érzéssel emlékeztek vissza az elmúlt 10 év eseményeire.

Névváltoztatás

A sors fintora, hogy a város rövid története alatt többször is nevet változtatott. Így fordulhatott elő, hogy tíz esztendő alatt lakói, többek között két főhősünk is, bár egyszer sem költöztek el és mégis három helyen laktak. Az építkezés kezdetén Dunapentele volt az elnevezés, melyet 1951. november 7-én átkereszteltek Sztálinvárossá. Aztán a forradalom „viharában”, 1956. október 24-től egészen 1957. április 4-ig újra Dunapentelének hívták. Ezután visszakapta a Sztálinváros nevet és így hívták 1961. november végéig, ekkor újra névváltozás történt és Dunaújváros lett településünköl.

Kultúra, szórakozás, sport

Már az építkezés elején elindult a kulturális élet szervezése, de akkor még a városban csak itt-ott, szétszórtan voltak a különféle klubszobák. Az elsőként felépült radari és a Szórád úti barakkok egyikében működött a Petőfi Sándor és a József Attila kultúrotthon, melyek igyekeztek a körülményekhez képest sokszínű programokat szervezni. Az első, nem barakk kultúrotthon 1952 végén alakult Katona József néven a Vasvári iskolában. Itt működött kórus, zenekar és népi táncegyüttes, melyek nagy népszerűségnek örvendtek a dolgozók körében. A város kulturális életében fontos állomás volt a Bartók Béla Kerületi Kultúrotthon 1953. december 31-i átadása. Az intézmény néhány éven belül Sztálinváros közművelődésének központja lett. Művészeti csoportok (pl. balett) találtak itt otthonra, kiállításokat, bálakat, politikai nagygyűléseket rendeztek.

A könyvtárak története a város építésével egy időben kezdődött. 1951 nyarán nyílt meg az első könyvtár a Vasvári iskolában, majd 1954-től új helyre, a Görbe utca egyik lakóházába költözött.

A zenei élet is együtt bontogatta szárnyait a várossal, e mögött persze a színházi élet sem maradhatott el. A város szellemi arculatát próbálták kialakítani az idehívott művészekkel. 1960 körül jött a városba Barsi Dénes, Pálfalvi János vagy Csaszka Ilona is.

A klasszikus balett és a népi tánc oktatása szintén egyidős a várossal. A rendszeres balettoktatás 1954 –ben kezdődött a Bartókban, az első időkben pedig legalább harminc különböző népi táncegyüttes létezett a városban.

Az itt élők életében fontos szerepet töltött be a mozi, az ideológiai nevelés és a propaganda kitüntetett eszköze volt, ugyanakkor az emberek ide jártak szórakozni is.

Ha már szórakozás, akkor nem lehet kihagyni a híres Arany Csillag Szállodát, melynek bárjában vagy presszójában megannyi pár adott egymásnak találkát. De a városlakók nem csak ennyire elit helyre jártak el szórakozni, a többség szívesen mulatta az időt a Kockában vagy a Béke étteremben.

A Vidám Park és a Szabadtéri Színpad az itt élők kedvelt szórakozóhelyének számított, ahol nyáron színelőadásokat és hangversenyeket tartottak.

Juliska és István beiratkoztak a táncegyüttesbe és moziba is szívesen jártak el.

Az építkezés kezdetén a sportélet főként néhány futballmeccsre korlátozódott. Később a politikai vezetés is eszközként használta a sportélet élenkítését az első szocialista város vonzóvá tételében. A versenysport mellett a kezdetektől nagy szerepet játszott a tömegsport

is. A múzeum archívumában sok képen látható versenyfutás a kis erdőnél, és fényképek a házak között röplabdázó munkáslányokról vagy az Építők útján kosarazó városépítőkről.

Szocreál

A világháború előtti Magyarország építészetét a modern stílus jellemezte. A háború után néhány évig még folytatódtak a modern szellemű kísérletek, de az 1940-es évek végére kialakult politikai változások hatással voltak az építészetre is. Egyes építészek úgy gondolták, hogy a modern a jövő irányzata, mely magában hordozza a szocialista eszmét. Míg mások úgy gondolták, hogy a modern építészet ideológiailag hibás, ezért létrehoztak egy új irányzatot, az ún. szocialista realista vagy másnéven szocreál művészetet. Ennek lényege: *tartalmában szocialista, formájában nemzeti*. A Szovjetunióban már virágzó szocreál építészet lett a mintakép. A kultúrpolitika által előírt követendő forrás főként a klasszicizmus lett, ezen kívül felhasználták az antik görög és római, az egyiptomi, valamint a reneszánsz stílusjegyeit egyaránt. Sztálinvárosban ez az időszak 1952-től az évtized közepéig tartott. A város egyedülálló módon, egységében tudja bemutatni ezt az időszakot.

A korai épületek még modern stílusban épültek, ilyenek a Május 1. utca kockái vagy a bivalyok. A szocreál fokozatos térhódítása mellett kettősség jellemezte az épületeket, melyek a modern és a szocreál közti átmenet termékei. (Dózsa mozi, I. sz. Rendelőintézet), majd ezután következett a letisztult szocreál stílus (Bartók Béla Színház és Művészetek Háza).

Az időszakra jellemzőek az épületeken megjelenő mozaikok, az oszlopok, a domborművek, a tornácok, a loggiák, az árkádok, a timpanonok, a kazettás mennyezetek alkalmazása és még megannyi elem, mely a stílus sajátja.

Egy ideológiát próbáltak meg ráerőltetni az építészetre is, a tervezők azonban próbálták megvalósítani saját gondolataikat, egyéniségükkel színessé tették a követendő stílust.

A pár további élete az új városban

1961. november végén városunk felvette a Dunaújváros nevet és egyúttal elérkeztünk kiállításunk zárósoraihoz is. A történet elején megismert fiatal pár, 1961-ben immár boldog családot alkot három gyermekével, saját kis házukban. Pistike már elkezdte általános iskolai tanulmányait, Toncsika óvodás, Annuskával pedig még otthon van Juliska. A pár tervei szerint Annuska is nemsokára elkezdi az óvodát, Juliska pedig visszamegy dolgozni, mivel tovább szeretnék bővíteni házukat. István a Dunai Vasműben helyezkedett el véglegesen.

A következő években Pistike, Toncsika és Annuska kijárták az óvodát, majd az általános iskolát, később mindhárman szakmát szereztek maguknak és elkezdtek felépíteni saját életüket, nem feledve a régi időket sem. István a Vasműből ment nyugdíjba, Juliska pedig több munkahely változtatás után, végül a rendőrségen kötött ki és innen ment nyugdíjba.

A mohácsi kis családdal végig tartották a kapcsolatot, rendszeresen meglátogatták egymást, a gyerekek pedig többször nyaraltak a határhoz közel lakó nagynéniknél. Juliska apja korán elhunyt, így a család igyekezett támogatni Juliska anyját is, aki egymaga tartotta fent házáat és földjét.

Emlékeznek még a korábban említett Bölcskei Józsefre és Bruzsa Katalinra? Nos, fiatalon valóban nem találkoztak, de később egyik lányuk megismerte István és Julianna egyik fiát és családot alapítottak, de ez már egy másik történet...

/A történetben bemutatott két párt valós személyek ihlették. Közülük vannak, akiket valódi nevükön említettünk, és vannak, akiknek pedig módosítottunk a nevén; ahogyan a családok történeténél is vannak valós és kitalált elemek egyaránt. A szereplők származásán és életének alapvető alakulásán nem változtattunk, azt eredetiben közöltük./

Tervek a terepasztalon avagy a városközpont és a főtér tervei

Sztálinváros volt Magyarország első szocialista városa, ezért gondosan ügyeltek annak tervezésére, „születésére” is. A város megépítésében az első tíz év nagyon jelentős volt. Ebben az időben épült a városközpont, készültek el a Technikum, a Dunasor házai és az L épületek. Csak később kezdődött meg a többi városrész, mint a Barátság, a Római vagy a Béke kiépítése.

Az 50-es években a politikai széljárás és a velük változó igények mindig új tervekét kívántak. Sztálinváros városszerkezetének alapját a Vasmű bejáratánál végződő főútvonal, vagyis a Sztálin út és a vasútállomásról bevezető út, a Dózsa György út kereszteződésénél kialakítandó városközpont jelentette. Az elképzelések szerint ezt szánták a város reprezentatív terének, ide álmodták meg a legfontosabb politikai, közigazgatási és kulturális intézményeket. A felvonulásokra és ünnepek lebonyolítására alkalmas helyet kívántak kialakítani. Ide tervezték a pártszékházat, a tanácsházát, a szakszervezeti és társadalmi szervezetek központi épületét, a központi kultúrházat, a könyvtárat és a múzeumot is. A szocialista felfogás szerint a „kollektív élet” mítosza szembe kerül az egyén érdekeivel. Feleslegessé válnak a nagy lakások, ahol az emberek a családjuk körében töltik el szabadidejüket. Ehelyett széles felvonulási utakat és nagy tereket terveztek, ahol a város lakói összegyűlhetnek. Ez a hivatalos ideológia egyik fő jellemzője, mely átszötte az ünnepeket és a párttaggyűléseket. A szocialista várostervezés ezért nagy hangsúlyt fektetett a városközpont, ezen belül is a főút és a főtér kialakítására. Jellemzően ez a főút kötötte össze a gyárat a várossal, megerősítve ezzel az ember és a munka viszonyát, fontosságát. Sztálinvárosban ezt a szerepet töltötte be a Sztálin út a maga 85-110 méter szélességével és a főtér, melyek nem csak a mindennapokat jelentették, hanem az ünnepi felvonulásokat is. A szocialista városokra jellemző volt a sokáig félkész főtér látványa, ez Sztálinvárosra különösképpen ráillett.

Az eredeti elképzelések alapján csak az akkori pártház (ma múzeum) megépítése az egyetlen, mely megvalósult. 1953-ig a térre tervezett épületek központi eleme a Dózsa György út tengelyében egy monumentális Sztálin szobor lett volna. Sztálin halálát követően a beruházások csökkentése a főtér beépítésén is nyomot hagyott. Az új terv elvetette a korábbi monumentális elképzeléseket, a kezdeti terveken is szereplő városháza toronyépülete évről évre alacsonyabb lett. A tanácsház építésének halogatásában szerepet játszott, hogy ebben az időben elsősorban a lakónegyedek építését tartották fontosnak, másodsorban a pártháznál jóval magasabbra tervezett épületet a pártvezetők nem nézték jó szemmel. Rengeteg elképzelés született, míg végre 20 év után, 1970 tavaszára elkészült a város főtere is.